

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У КАНАДІ

BASIC PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF FAMILY RELATIONS IN CANADA

Менджул М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджуються основні засади правового регулювання сімейних відносин в Канаді. Особливу увагу приділено аналізу принципів рівності та найкращих інтересів дитини як у законодавстві, так і в судовій практиці. Проаналізовано критерії, які обґрунтовують спосіб визначення утримання для подружжя. Встановлено, що в Канаді значну увагу приділено забезпеченню справедливості та найкращих інтересів дитини під час визначення розміру та порядку утримання.

Ключові слова: принципи, сімейні відносини, подружжя, утримання, найкращі інтереси дитини.

В статье исследуются основные принципы правового регулирования семейных отношений в Канаде. Особое внимание уделено анализу принципов равенства и наилучших интересов ребенка как в законодательстве, так и в судебной практике. Проанализированы критерии, обосновывающие способ определения содержания для супругов. Установлено, что в Канаде большое внимание уделено обеспечению справедливости и наилучших интересов ребенка при определении размера и порядка содержания.

Ключевые слова: принципы, семейные отношения, супруги, содержание, наилучшие интересы ребенка.

The article examines the basic principles of legal regulation of family relations in Canada. Particular attention is paid to the analysis of the principles of equality and the best interests of the child, both in law and in court practice. It has been established that in Canada, considerable attention is paid to ensuring the fairness and best interests of the child in determining the size and order of detention. The criteria which substantiate the way of determining the maintenance for the spouses are analyzed.

Key words: principles, family relations, marriage, maintenance, best interests of the child.

Постановка проблеми. В умовах трансформації суспільних відносин, зміни моральних засад суспільства під впливом стрімкого розвитку науки, медицини, технологій, змінюються і сімейні відносини та їх правове регулювання. У зв'язку з цим актуальним постає дослідження принципів сімейного права, їх розвиток під впливом глобалізації в зарубіжних державах, у тому числі Канаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми принципів сімейного права, їх роль у регулюванні окремих інститутів сімейного права були предметом наукового аналізу у працях Борисової В.І., Боднар Т.В., Красицької Л.В., Ромовської З.В., Чернеги В.М., Шимон С.І., Явор О. А. та ін. При цьому дослідженню сімейно-правових принципів Канади українськими вченими приділено не достатньо уваги.

Метою статті є аналіз основних засад регулювання сімейних відносин у Канаді.

Виклад основного матеріалу. Канада є федеративною державою, у складі якої десять провінцій (Альберта, Британська Колумбія, Квебек, Манітоба, Нова Шотландія, Нью-Брансвік, Ньюфаундленд і Лабрадор, Онтаріо, Острів Принца Едварда і Саскачеван) та три території (Нунавут, Північно-західні території та Юкон). У зв'язку з цим, сімейні відносини регулюються як федеральним законодавством, так і законами провінцій та територій.

Згідно з Конституційним актом 1867 року виключно федеральним законом регулюється шлюб

та розлучення (ст. 91) [1], проте питання реєстрації шлюбу, майнових відносин подружжя, розподілу майна, захисту дітей, опіки, усиновлення регулюються законодавством провінцій. Хартія прав та свобод Канади, прийнята Конституційним актом від 17 квітня 1982 року, встановлює у ст. 15 принцип рівності та забороняє дискримінацію за різними ознаками, а в ст. 28 гарантує всі конституційні права та свободи однаково як чоловікам, так і жінкам [2]. Роберт Леккей відзначає, що саме у Хартії сформульовані цінності, зокрема рівність, що формують основу сімейного права [3, с. 69-70].

На федеральному рівні в Канаді сімейні відносини регулюють: Закон про розлучення (1985 р.), Закон про сімейні накази та сприяння виконанню сімейних угод (1985 р.), Закон про шлюб (заборонені ступені) (1990 р.), Закон про цивільний шлюб (2005 р.), Закон про резервовані сімейні будинки та подружні інтереси і права (2013), Федеральні рекомендації щодо підтримки дітей (1997 р.) та ін.

Значна частина актів сімейного права приймається на рівні суб'єктів федерації (провінцій та територій), наприклад, в Новій Шотландії діють такі акти: Закон про викрадення дітей (1989), Закон про сімейний суд (1989 р.), Закон про майно подружжя (1989 р.), Закон про власність заміжніх жінок (1989 р.), Закон про правочини заміжніх жінок (1989 р.), Закон про послуги для дітей та сім'ї (1990 р.), Закон про інформацію про усиновлення (1996 р.), Закон про міждер-

жавне усиновлення (1998 р.), Закон про втручання щодо домашнього насильства (2001 р.) тощо. Отже, сімейні відносини в Канаді переважно регулюються актами, виданими на рівні окремих провінцій та територій, а на федеральному рівні регулюються питання шлюбу, розлучення, а також відносини щодо утримання дітей.

Згідно із Законом про цивільний шлюб, шлюбом визнається союз двох осіб, тобто з 2005 року на рівні федерального закону в Канаді дозволено одностатеві шлюби, до цього часу вони були легалізовані в більшості провінцій. Ба більше, ст. 4.4 Закону про цивільний шлюб встановлює, що шлюб не є недійсним або неприйнятним тільки через однакову стать подружжя.[4] Згідно офіційної статистики у 2016 році кількість одностатевих пар становила 72 880 або 0,9 % від усіх пар в Канаді [5].

Головним принципом укладення шлюбу є добровільність, який передбачає наявність вільної та усвідомленої згоди. Крім того, Законом про цивільний шлюб закріплено принцип моногамії (ст. 2.3), та встановлено мінімальний вік для вступу в шлюб 16 років не залежно від статі особи (2.2). Можливе укладення як світського, так і релігійного шлюбу.

Сімейне право Канади містить принцип свободи розірвання шлюбу. Згідно із ст. 8 Федерального Закону про розлучення розірвання шлюбу можливе якщо: 1) подружжя прожило окремо не менше одного року до розлучення; 2) один з подружжя, вчинив подружню зраду або ставиться до іншого з подружжя з фізичною або психічною жорстокістю, що робить нестерпним спільне проживання [6].

Традиційно в Канаді чоловіки володіли та управляли майном дружини. У 1890-х роках сформувалося поняття відокремленої жіночої власності, що дозволило дружинам укладати договори, хоча в ряді провінцій юридичні дії між подружжям були заборонені. Право власності у заміжньої жінки виникало, якщо річ була придбана на її ім'я або вона частково оплатила її вартість, і відповідно у дружин не виникало право на частку майна у зв'язку з веденням ними домашнього господарства та вихованням дітей. Згодом у всіх провінціях були внесені зміни і встановлено право спільної сумісної власності. Найбільш консервативним було законодавство Квебеку, на яке суттєво вплинув католицизм, і наприклад, за зраду, дружина могла втратити частку у спільній власності. Деякі провінційні закони розрізняють власність подружжя та підприємницькі активи, проте в провінції Альберта відсутні відмінності [7]. На разі, сімейне законодавство всіх провінцій передбачає спільну власність подружжя, та принцип рівності при його розподілі.

Федеральний закон про розлучення Канади (1985 р.) містить засади, якими повинен керуватися суд при розгляді справи про призначення утримання одному з подружжя при розірванні шлюбу. Так, відповідно до статті 15.2 при визначенні утримання чоловіку (дружині) суд повинен: а) враховувати стан, засоби, потреби та інші обставини кожного з подружжя, у тому числі тривалість спільного

життя, функції, які виконували кожен з подружжя, будь-які угоди або домовленості, що стосуються підтримки одного з подружжя; б) встановити будь-які економічні переваги або втрати для подружжя, що виникають в результаті шлюбу або його розірвання; в) розподілити між подружжям будь-які фінансові наслідки, що виникають внаслідок догляду за дитиною; г) позбавити будь-яких економічних труднощів, що виникли внаслідок розірвання шлюбу; г) наскільки це можливо, сприяти економічній самодостатності кожного з подружжя протягом розумного періоду часу. При ухваленні рішення суд не повинен враховувати будь-які проступки чоловіка (дружини) в шлюбі.

Вказані положення Федерального Закону про розлучення були інтерпретовані у двох важливих рішеннях Верховного суду Канади *Moge v. Moge* (1992 р.) та *Bracklow v. Bracklow* (1999 р.).

У справі *Moge v. Moge* подружжя зареєстрували шлюб в середині 50-х років у Польщі і переїхали до Канади в 1960 році, і прожили разом до 1973 року. Дружина закінчила сім класів, не мала освіти, і під час шлюбу займалася сімейним господарством та доглядом за трьома дітьми. Після розірвання шлюбу, діти залишилися проживати з мамою і їй було присуджено аліменти в розмірі 150 доларів на місяць, в 1987 році розмір аліментів був збільшений до 400 доларів. У 1989 році було винесено рішення про припинення виплати аліментів, обгрунтоване тим, що колишня дружина досягла фінансової незалежності (працювала прибиральницею) і, що її чоловік підтримував її настільки довго, як він міг бути зобов'язаний. Апеляційний суд скасував рішення суду і встановив аліменти дружині у розмірі 150 доларів на місяць на невизначений термін. Предметом розгляду у Верховному суді Канади стало питання чи має право дружина на постійну підтримку протягом невизначеного періоду часу. Верховний суд зауважив, що положення про утримання Закону про розлучення 1985 року покликані вирішувати економічні наслідки, для обох сторін, і закон вимагає справедливого розподілу ресурсів для полегшення цих наслідків незалежно від статі. Суд зауважив, що можуть бути випадки, коли самотійність неможлива через вік подружжя при розриві шлюбу: «нереально очікувати, що 45- або 50-річна дружина, яка не працювала протягом багатьох років, перекваліфікується і зможе конкурувати на ринку праці». Крім того в судовому рішенні зазначено, що «справедливий розподіл не передбачає детального обліку часу, сил та коштів, витрачених у повсякденному житті подружжя, а також не може здійснювати повну компенсацію економічних втрат у кожному випадку. Скоріше, він передбачає розробку параметрів, за допомогою яких можна оцінити відповідні переваги і недоліки подружжя в результаті їхньої ролі в шлюбі, як відправну точку при визначенні ступеня підтримки, яку необхідно присудити». Рішенням Верховного суду залишено в силі рішення апеляційного суду, оскільки існує «невідповідність між заробітною платою колишнього чоловіка та жінки

і вона не змогла стати економічно самодостатньою, незважаючи на свої сумлінні зусилля» [8].

Таким чином, у справі *Moge v. Moge* Верховний суд Канади затвердив компенсаційний підхід при визначенні утримання для подружжя, основною метою якого є справедливий розподіл між подружжям всіх економічних наслідків шлюбу (як переваг, так і втрат). Компенсаторний принцип і далі знайшов свій розвиток у судовій практиці.

Щодо випадків, коли один з подружжя через хворобу, інвалідність не працював та не міг займатися веденням домашнього господарства, то саме у справі *Bracklow v. Bracklow* (1999) Верховний суд Канади висловив свою позицію. Зокрема, Верховний суд постановив, що існує також некомпенсаційна основа для подружньої підтримки відповідно до Закону про розлучення на підставі «самої потреби». Зокрема, предметом розгляду був випадок, коли подружжя одружилися в грудні 1989 року після того, як прожили разом чотири роки. Протягом перших двох років їхніх стосунків дружина компенсувала дві третини витрат сім'ї, оскільки її зарібок був більший, згодом подружжя розділяли витрати порівну. Дружина з самого початку мала проблеми із здоров'ям, в 1991 році була госпіталізована з психіатричними проблемами, втратила роботу. Подружжя розлучилося в 1992 році, чоловік згодом знову одружився, і виплачував аліменти колишній дружині \$ 275 на місяць, з 15 травня 1994 року розмір утримання збільшився до \$ 400 на місяць. Вона також отримувала \$ 787 щомісяця допомоги по інвалідності. З вересня 1996 року виплата аліментів була припинена, рішення суду першої інстанції ґрунтувалося на тому, що жодних економічних втрат дружина не зазнала внаслідок шлюбу чи його розірвання, проблеми із здоров'ям також не були наслідком шлюбу.

Верховний суд Канади у своєму рішенні зауважив, що в Законі про розлучення не передбачено як єдину підставу для підтримки подружжя «компенсацію». Щодо аргументу чоловіка про незначну тривалість шлюбу, суд зауважив, що при компенсаційній моделі це важливий фактор, а при некомпенсаційній – один із факторів, що підлягає врахуванню. І саме щодо цієї ситуації, то наприкінці подружнього життя чоловік повністю утримував дружину у зв'язку з її хворобою, а з цього випливає, що розлучення фактично «зумовило для місис Браклоу економічні труднощі, як передбачено ст. 15.2 (6) (с) Закону про розлучення» і вона має право на утримання від колишнього чоловіка. [9]

Таким чином, законодавством та прецедентною практикою сформовано три концептуальні моделі отримання права на утримання подружжям: компенсаційна, некомпенсаційна та договірна.

Водночас, враховуючи різноманітну судову практику призначення розміру аліментів для утримання подружжя за підтримки Міністерства юстиції Канади науковцями були розроблені Консультативні рекомендації щодо підтримки подружжя, які були опубліковані в 2005 р. Консультативні рекомендації носять характер неформальних керівних прин-

ципів, тобто вони не стосуються питання права на утримання, а тільки визначення суми та тривалості надання допомоги після встановлення такого права.

При визначенні розміру утримання подружжя враховується наявність або відсутність дитини на утриманні. В рекомендаціях за допомогою формул розроблені діапазони для кількості та тривалості утримання, а конкретна сума призначається або за домовленістю сторін, або в судовому порядку. У випадку відсутності дітей враховується валова різниця в доходах кожного з подружжя та тривалість шлюбу. Термін та розмір утримання більший, якщо триваліший час спільного проживання подружжя. В основі цієї формули ідея «злиття з часом», згідно якої, «на скільки довго шлюб подовжується, настільки тісніше переплітається економічне та неекономічне життя подружжя, причому кожен з подружжя приймає незліченні рішення, щоб формувати свої навички, поведінку та фінанси з врахуванням інтересів іншого з подружжя. За допомогою різниці валового доходу вимірюється їх диференційна втрата сімейного рівня життя наприкінці шлюбу». Саме тому, згідно цих формул як розмір утримання, так і тривалість утримання більші, чим довше тривав шлюб, і нижчий рівень доходів того з подружжя, на користь якого призначаються аліменти. Наприклад, розмір підтримки по формулі «Without Child Support Formula» становить від 1,5 до 2 відсотків різниці між валовими доходами подружжя (валової різниці в доходах) за кожний рік тривалості шлюбу, до максимуму 50 відсотків. Максимальний діапазон для шлюбів тривалістю понад 25 років від 37,5 до 50 відсотків різниці в доходах. Верхня максимальна межа утримання - сума, яка призведе до вирівнювання чистих доходів подружжя.

У Канаді є суттєві відмінності між формулами для розрахунку утримання для подружжя з дітьми та без дітей. По-перше, формула з підтримкою дитини використовує чисті доходи подружжя, а не їхні валові доходи. По-друге, у формулі для подружжя з дітьми не враховується тривалість шлюбу, а насамперед потреби в утриманні дітей.

Є також третій варіант розрахунку утримання, коли діти залишаються під опікою того з подружжя, хто виплачує також аліменти іншому з подружжя. У такому разі доходи подружжя зменшуються на загальну суму аліментів на дитину (фактичні або умовні), після чого для визначення суми та тривалості аліментів застосовується «формула підтримки без дитини» [10, с. 7-11].

Незважаючи на рекомендаційний характер, канадські суди застосовують Консультативні рекомендації щодо підтримки подружжя, з моменту їх опублікування (в 2005 році) і до лютого 2008 року було прийнято понад 400 судових рішень з врахуванням вказаних рекомендацій [10, с. 21].

Основним принципом сімейного права Канади є принцип найкращих інтересів дитини, який згадується у Федеральному Законі про розлучення та міститься в багатьох актах, прийнятих на рівні провінцій. Наприклад, Закон про сімейне право Онтаріо

в ст. 24 (4) встановлює, що при визначенні найкращих інтересів суд розглядає можливі руйнівні наслідки переїзду дитини в інше місце проживання, а також думки та побажання дитини, якщо вони обґрунтовані [11].

Досі залишається проблема забезпечення рівності щодо вирішення питання з ким залишається проживати дитина після розірвання шлюбу. Більше того, виникає також проблема забезпечення права на контакт з дитиною того з батьків, хто проживає окремо. В Канаді було проведено ґрунтовне дослідження судових рішень щодо опіки над дітьми та визначення їх місця проживання з 1 червня 1986 року до 30 вересня 2002 року (понад 1,1 мільйон справ), в результаті якого було встановлено, що матері отримали опіку над дитиною у 67 % випадках, в 11 % - єдину опіку отримав батько, і в 22 % була встановлена спільна опіка [12, с. 4-5].

При розгляді судових справ про контакт з дитиною, суд також повинен керуватися принципом найкращих інтересів дитини, який має переважати над правами та інтересами батьків. Огляд канадської прецедентної практики показує, що вказаний принцип не завжди застосовується на практиці. Водночас у справі *Frame v Smith, Wilson J* суд зауважив, що «право доступу стало правом дитини, а не правам батьків» [13].

У справі *Young v. Young* судові рішення ґрунтувалося на принципі найкращих інтересів дитини, і суд зауважив, що «закон передбачає зв'язок між дитиною та кожним з її батьків як гідну мету, яка має відповідати інтересам дитини. Максимальний контакт, однак, не є непереборною метою і повинен бути обмежений там, де цього потребує добробут дитини. Право на доступ є обмеженим за обсягом і обумовлюється та регулюється найкращими інтересами дитини» [14].

Останні тенденції свідчать про зростання кількості судових справ із призначеною спільною опікою над дітьми, і уряд Канади в Стратегії реформування законодавства навіть передбачив заміну термінів «опіка» та «доступ» на «спільне виховання», який має зробити акцент на батьківських обов'язках щодо дитини [15].

Цікавим та корисним є розробка в Канаді Контрольного плану виховання, який містить перелік питань, що необхідно узгодити батькам по вихованню дитини після розлучення. Він достатньо деталізований з метою мінімізації конфліктних ситуацій в майбутньому, містить невичерпний перелік питань та максимально враховує всі аспекти виховання дитини, зокрема: місце проживання дитини; час перебування з іншим з батьків (опис - коли дитину

необхідно забрати і коли повернути); спілкування з дитиною по телефону та за допомогою інших засобів комунікації; порядок придбання речей для дитини (чи їх переміщення, якщо дитина по черзі буде жити з кожним із батьків); проведення днів народжень, свят, вихідних днів та канікул, поїздки з дитиною; питання щодо здоров'я дитини (наприклад, як прийматимуться рішення щодо медичної та стоматологічної допомоги); забезпечення особливих потреб дитини (наприклад, ортодонтичне лікування, послуги фізіотерапевта, логопеда і т.п.) та інші [16]. На нашу думку, подібний рекомендаційний план варто розробити і Міністерством юстиції України.

Щодо утримання дітей, то в Канаді затверджені обов'язкові Федеральні рекомендації підтримки дітей (1997 р.) [17], які містять таблиці з рекомендованими сумами утримання для кожної провінції та території, що розраховані з врахуванням необхідних затрат (харчування, одяг, витрати з утримання житла, транспортні затрати), спеціальних затрат (літній відпочинок, освіта, позашкільні та медичні витрати) та рівнем життя в різних територіях, а також ставок податку. Таким чином, сума аліментів розраховуються за допомогою математичної формули і генеруються спеціальною комп'ютерною програмою. Подібну практику також варто запровадити в Україні.

Федеральні рекомендації щодо підтримки дітей були прийняті з метою встановлення справедливого стандарту утримання дітей, який гарантує, що вони продовжать користуватися фінансовими засобами обох батьків після розлучення, а також підвищення ефективності судового процесу та прийняття обґрунтованих судових рішень.

Висновки. Отже, сімейні відносини в Канаді переважно регулюються актами, виданими на рівні окремих провінцій та територій, а на федеральному рівні регулюються питання шлюбу, розлучення, а також відносини щодо утримання дітей. Основними принципами сімейного права Канади є принцип рівності, справедливості та найкращих інтересів дитини. Щодо принципів в рамках, окремих інститутів, то наприклад, принципами укладення шлюбу є добровільність, моногамія, визнання як світського, так і релігійного шлюбу.

Законодавством і прецедентною практикою сформовано три концептуальні підходи до визначення права на утримання подружжя: компенсаційний, некомпенсаційний та договірний. Україні варто перейняти канадську практику розробки рекомендацій до визначення розміру аліментів для подружжя та дітей, а також затвердити типовий план виховання дитини у випадку розлучення її батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Constitution Acts, 1867 to 1982. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/FullText.html> (Last accessed: 8.03.2019).
2. The Constitution Act, 1982, с. 11. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/schedule-b-to-the-canada-act-1982-uk-1982-c-11/latest/schedule-b-to-the-canada-act-1982-uk-1982-c-11.html> (Last accessed: 10.03.2019).
3. Robert Leckey. Family Law as Fundamental Private Law. *The Canadian Bar review*. 2007. Vol. 69-96.
4. Civil Marriage Act (S.C. 2005, с. 33). URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-31.5/page-1.html#docCont> (Last accessed: 11.03.2019).
5. Same-sex couples in Canada in 2016. URL: <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/as-sa/98-200-x/2016007/98-200-x2016007-eng.cfm> (Last accessed: 12.03.2019).

6. Divorce Act (R.S.C., 1985, c. 3). URL: <https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/D-3.4/index.html> (Last accessed: 14.03.2019).
7. Christine Davies, Alastair Bissett-johnson, Julius Grey. Family Law in Canada. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/family-law> (Last accessed: 16.03.2019).
8. Moge v. Moge, [1992] 3 SCR 813. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1992/1992canlii25/1992canlii25.html> (Last accessed: 18.03.2019).
9. Bracklow v. Bracklow, [1999] 1 S.C.R. 420. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1688/index.do> (Last accessed: 20.03.2019).
10. Carol Rogerson, Rollie Thompson. Spousal Support Advisory Guidelines. 2008 182 p.
11. Family Law Act. R.S.O. 1990, Chapter F.3. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90f03> (Last accessed: 21.03.2019).
12. Grant A. Brown, D. Phil. Ideology And Dysfunction In Family Law. How Courts Disenfranchise Fathers. Canadian Constitution Foundation. 2013. 218 p.
13. Frame v. Smith, [1987] 2 S.C.R. 99. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/237/index.do> (Last accessed: 24.03.2019).
14. Young v. Young, [1993] 4 S.C.R. 3. 1993-10-21. URL: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1070/index.do> (Last accessed: 26.03.2019).
15. Government of Canada Strategy for Reform. URL: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/famil/sjcarp02/p2.html#p2_1 (Last accessed: 28.03.2019).
16. Parenting Plan Checklist. Minister of Justice and Attorney General of Canada, 2015. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/fl-df/parent/ppc-lvppp/ppc-lvpp.pdf> (Last accessed: 28.03.2019).
17. Federal Child Support Guidelines, SOR/97-175. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/laws/regu/sor-97-175/latest/sor-97-175.html> (Last accessed: 30.03.2019).